

MEHNAT FAOLIYATIDA OPERATORNING FUNKSIONAL HOLATINI O'RGANISH

Norimbetov T.B.

I.A.Karimov nomidagi TDTUning Olmaliq filiali "Ijtimoiy –gumanitar fanlar va jismoniy tarbiya" kafedrasida dotsenti, ps.f.n.

Norimbetova N.T.

Ipak yo'li innovatsiyalar universiteti Psixologiya kafedrasida o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Operatorning funksional holati bu shaxs holatining u amalga oshiradigan faoliyatining samaradorligi va uni amalga oshirishda ishtirok etadigan tana tizimlarining, faoliyatning ichki qiymati mezonlari bo'yicha integral xarakteristikasi tushuniladi. Operator mehnat faoliyatiga jalb qilinganda, operativ dam olish holati tegishli safarbarlik holati bilan almashtiriladi. Bu adekvat safarbarlik holati deb ataladi. Adekvat safarbarlik holati insonning funksional imkoniyatlarining keskinlik darajasining aniq shartlar bilan qo'yiladigan talablarga to'liq mos kelishi bilan tavsiflanadi.

Kalit so'zlar: funksional holat, dam olish holati va operativ dam olish holatlari, faollashtirish nazariyasi, adekvat safarbarlik holati, funksional qulaylik, fiziologik, psixologik va biokimyoviy parametrlar, operator faoliyatining yuqori samaradorligi.

АННОТАЦИЯ

Функциональные состояния оператора, это состояния, которые возникают в процессе трудовой деятельности и обусловлены воздействием процесса труда и условий, в которых он протекает в трудовой деятельности. Функциональным состоянием оператора понимается интегративная характеристика состояния человека с точки зрения эффективности выполняемой им деятельности. В трудовую деятельность оператора состояние оперативного покоя сменяется состоянием адекватной мобилизации. Состояние адекватной мобилизации характеризуется полным соответствием степени напряжения функциональных возможностей человека требованиям, предъявляемым конкретными условиями.

Ключевые слова: функциональное состояние, состояние покоя и состояния оперативного покоя, теория активации, состояние адекватной мобилизации, функциональный комфорт, физиологические, психологические и биохимические показатели, высокая эффективность деятельности оператора.

KIRISH

Muhandislik psixologiyasida operatorning funksional holatini o'rganish psixologiya fanining dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Inson faoliyatini turli fanlar tomonidan o'rganiladi, Mexnat faoliyatida insonni yaxlit holatiga psixologik, fiziologik, tibbiy nuqtayi nazardan qarashlar mavjud. Tibbiyot inson salomatligi haqida, fiziologlar inson organizmlarining tuzilishi, xatti –harakatlari haqida, psixologlar insonning ruhiy holati haqida bilimlarni tahlil qiladi. Muhandislik psixologiyasi operatorning funksional holatlarini ya'ni ish jarayonida yuzaga keladigan va mehnat ta'siridan kelib chiqadigan holatlarni o'rganadi. Aniqroq qilib aytganda, operatorning funksional holati bu shaxs holatining u amalga oshiradigan faoliyatining samaradorligi va uni amalga oshirishda ishtirok etadigan tana tizimlarining ishonchlilik va faoliyatning ichki qiymati mezonlari bo'yicha integral xarakteristikasi tushuniladi. Boshqa fanlardan farqli ravishda muhandislik psixologiyasida operatorning funksional holatini alohida yo'nalishi sifatida tahlil qiladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Funksional holatlarni tahlil qilishda muhandislik psixologiyasi operator faoliyatining dam olish holati va operativ dam olish holatlariga ajratib o'rganadi. Operativ dam olish ma'lum bir muammoni hal qilishga qaratilgan bo'lib, tana tizimlarini faollashtirish darajasini optimal qiymatlarini tanlashda namoyon bo'ladi. Faollashtirish nazariyasi funksional holatlarni o'rganish uchun psixofiziologik asosdir. Unga ko'ra, faollashuvning ortishi uyg'onish shkalasi bo'yicha yuqori darajaga o'tishga olib keladi. Biroq, Yerkes-Dodson qonuni sifatida ma'lum bo'lgan bu munosabatlar faqat ma'lum bir chegaragacha oshadi va keyin kamayishi mumkin. Bu turli vazifalarni bajarish uchun optimal faollashtirish darajasi zonalari mavjudligini ko'rsatadi. Operator mehnat faoliyatiga jalb qilinganda, operativ dam olish holati tegishli safarbarlik holati bilan almashtiriladi. Bu adekvat safarbarlik holati deb ataladi. Adekvat safarbarlik holati insonning funksional imkoniyatlarining keskinlik darajasining aniq shartlar bilan qo'yiladigan talablarga to'liq mos kelishi bilan tavsiflanadi. Ushbu talablar empirik yoki hisoblash yo'li bilan tananing ishlash mexanizmlari va ish jarayonining tuzilishi haqidagi mavjud bilimlarga asoslangan holda aniqlanadi.

Adekvat safarbarlik holatining bir turi bu mehnat jarayonida ishtirok etuvchi shaxsning funksional holatidir. Bunda vositalar va mehnat sharoitlari insonning funksional imkoniyatlariga mos kelishi va uning mehnatga ijobiy munosabatini yuzaga keltirishi kerak. Bu psixofiziologik jarayonlarning etarli darajada mobilizatsiyasini ta'minlaydi, charchoqning rivojlanishini kechiktiradi va sog'lig'iga

zarar etkazmasdan uzoq muddatli ishlashga yordam beradi. Funktsional qulaylikning psixofiziologik asosi bu insonning uzoq muddatli ishlashi tananing minimal energiya va yuqori ko'rsatkichlar bilan ta'minlanganda samaralidir. Hissiy jihatdan, - funktsional qulaylik muammosida etakchi rol ni ishdan qoniqish egallaydi, uning tarkibiy qismlari maqsad, mazmun, jarayon va faoliyat shartlariga munosabatdir. Funktsional qulaylik bu insonning asabiy va aqliy funktsiyalarini safarbar qilish bilan tavsiflangan faol holat bo'lib, bu ularning uzoq muddatli saqlanishi va rivojlanishiga yordam beradi. Bu holat har doim faoliyat maqsadini amalga oshirishga qaratilgan. Funktsional qulaylik ko'rsatkichlari ma'lum bir zonada guruhlangan va shaxsning qobiliyatlari va faoliyat turiga qarab o'zgaradi. Funktsional qulaylik darajasini baholash ushbu holatni ta'minlaydigan optimal vosita va hissiy holatni aniqlash uchun psixofiziologik tadqiqotlar yordamida amalga oshiriladi.

Faollashuv darajasi uning fiziologik imkoniyatlaridan oshib ketgan hollarda, adekvat mobilizatsiya holati dinamik mos kelmaslik holatiga aylanadi. Bu tananing reaksiyasi yukiga mos kelmasligi yoki kerakli psixofiziologik xarakterlar insonning haqiqiy imkoniyatlaridan oshib ketishi bilan tavsiflanadi. Adekvat safarbarlik holati inson faoliyati uchun maqbuldir, dinamik nomuvofiqlik holati noqulay va samaradorlik darajasining pasayishiga olib keladi. Agar u tez-tez takrorlansa, dinamik nomuvofiqlik patologik holatlarning paydo bo'lishi yizaga keltiradi.

Ko'rib chiqilgan ikki turdagi holatlar doirasida operatorning deyarli barcha ma'lum funktsional holatlari turlarini tavsiflash mumkin. Ularning soni juda ko'p va ularning barchasini ushbu ilmyi maqolada tavsiflash mumkin emas. Shuning uchun biz faqat eng keraklil bo'lgan shart-sharoitlarni ko'rib chiqamiz. Bu shart-sharoitlar ikki turga bo'linadi. Birinchi holda, tananing paydo bo'ladigan mehnat sharoitlariga munosabati adekvat safarbarlik xususiyatiga ega, ya'ni operatorning holatidagi o'zgarishlar ushbu omillar ta'siriga tabiiy reaksiya bo'lib, uning ishining normal samaradorligini belgilaydi. Ikkinchi holda, operator holatidagi o'zgarishlar belgilangan me'yordan tashqariga chiqadi. Tananing bu reaksiyasi inson faoliyatida sezilarli buzilishlar bilan birga keladi.

Operatorning asosiy funktsional holatlarini amaldagi metodlarga qarab, vaziyatni fiziologik, psixologik va biokimyoviy parametrlardagi o'zgarishlar bilan kuzatish mumkin. Fiziologik ko'rsatkichlar, organizmning kuchlanish darajasini tavsiflaydi va har doim ham operatorning ish faoliyatini aniqlashga va uning o'zgarishini taxmin qilishga imkon bermaydi. Psixologik o'lchovlar fiziologik ko'rsatkichlarga qaraganda ko'proq ishlash bilan bog'liq. Bu ularning faoliyatidagi tartibga solish funktsiyasi bilan bog'liq. Operator tomonidan axborotni qayta ishlash jarayoni murakkab ierarxik tuzilma sifatida ifodalanishi mumkin, uning har bir darajasi muayyan psixik jarayonlarga mos keladi. Operatorlar faoliyatini psixologik tahlil

qilish bizga eng umumiy holatda uning funksional holatini baholash uchun operatorning operativ xotirasini, diqqatini va tezligini sinab ko'rish zarurligini ta'kidlash imkonini beradi. Nisbatan yuqori qiymatga ega bo'lgan psixologik ko'rsatkichlar ham muhim kamchiliklarga ega, chunki ularni o'lchash operatorga sinov ta'sirini talab qiladi va uni asosiy faoliyatdan chalg'itadi.

Biokimyoviy ko'rsatkichlar operatorning kuchlanish darajasi, stress holatlarining paydo bo'lishi va boshqalar haqida yaxshi ma'lumot berishi mumkin, ammo amalda ular kamdan-kam qo'llaniladi.

XULOSA

Shunday qilib, operatorning holatini kuzatish uning faoliyatining yuqori samaradorligini ta'minlashning muhim vositasidir. Shu bilan birga, uning sog'lig'ini saqlash va mustahkamlash muammosini hal qilishga qaratilgan. Demak muhandislik psixologiyasida operatorning funksional holatini o'rganish va ilmiy tadqiqotlar olib borish mehnat faoliyati samaradorligining rivojlanishiga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Норимбетов, Т. Б. (2023). ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ СТРЕСС КАК ФАКТОР ВЛИЯЮЩЕЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3(3), 744-747.
2. Norimbetov T. B. Norimbetova N. T. Основные причины отклоняющего поведения в младшем школьном возрасте. *NamDU ilmiy axborotnomasi - Научный вестник NamGU 2020 yil 5-son*. 460-466 bet.
3. Norimbetov T. B. O'smirlarda kasbiy tasavvurlar shakillanishining psixologik asoslari. (uslb qo'llanma) 4.42. b.t. Toshkent "Zamin nashr" 2021y.
4. Norimbetov T. B. Ijtimoiy psixologik trening. (O'quv-uslb qo'llanma) Toshkent. "Innovatsiya Ziyo" nashriyoti 2022y. 112 bet.
5. Фугелова, Т. А. Инженерная психология: учеб. пособие для вузов М.: Издательство Юрайт, 2019. - 316 с.
6. Mamanovich, R. K. (2021). Components of political culture in political processes. *Academicia: an international multidisciplinary research journal*, 11(2), 953-959.
7. Rasulov, H. M. (2021). ELECTION PHENOMENON I THE PROBLEM OF IMPROVING THE ELECTRIC CULTURE OF THE POPULATION. *ВОСТОЧНО ЕВРОПЕЙСКИЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ*, 75(part 6), 28.
8. Расулов, Х. (2021). Ҳукукий маданият: муаммонинг ижтимоий-сиёсий омиллари. *Общество и инновации*, 2(10/S), 335-342.